

วิเคราะห์คติความเชื่อที่ปรากฏในสื่อสัญลักษณ์
ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา
An Analytical of Ideology in Symbolic as a Belief
of Buddhism in Lanna Community

พระอริชฐณัฐ รตนปณโณ (สุรินแก้ว)
ทรงศักดิ์ พรหมดี, โพน นามณี

Athittanut Surinkaew

Songsakdi Promdee, Phon Namanee

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Graduate School Mahamakut Buddhist University; Lanna Campus

Corresponding Author, E-mail: Dechnarin_050@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติและความ เป็นมาของสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทาง พระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีกลุ่มผู้ ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งเป็น 1) กลุ่มพระสงฆ์ และ 2) กลุ่มฆราวาส (ในกรณีศึกษา ราชสีห์ จำนวน 4 รูป/คน พญานาค จำนวน 4 รูป/คน ธรรมจักร จำนวน 4 รูป/คน) จำนวนทั้งสิ้น 12 รูป/คน ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และเชียงรายเท่านั้น

ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าความเชื่อที่มีต่อคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธ ศาสนาในสังคมล้านนา โดยมีคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา คือ (1) เป็นเครื่อง เชื่อมประสานคนในชุมชนให้เกิดความรักความสามัคคีกลมเกลียว (2) เป็นจุด ศูนย์รวมจิตใจของสมาชิกในชุมชน ให้เริ่มต้นกระทำการสิ่งต่างๆ อย่างพร้อมเพรียงกัน (3) ทำให้ สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้ระเบียบแบบแผน วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ทำให้สมาชิกชุมชน มีวิถีชีวิตเป็นไปตามครรลองของหมู่คณะ (4) เป็นเครื่องน้อมนำความเชื่อและศรัทธาให้เข้าสู่

หลักธรรมในพระศาสนา มีความเกรงกลัวต่อบาป น้อมนำจิตใจให้เจริญในกุศลธรรม และ(5) เป็นรูปแบบการสื่อความหมายของคติความเชื่อของชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นที่จะชักนำสมาชิกให้เข้าถึงเนื้อหาสาระในคติความเชื่อของชุมชนที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพชน

คำสำคัญ : คติความเชื่อ, สื่อสัญลักษณ์, พระพุทธศาสนา, สังคมล้านนา

Abstract

The objectives of this thesis were as follows; 1) to study history and background of Buddhist symbolic media, 2) to study beliefs of Buddhist symbolic media in Lanna society, and 3) to analyze beliefs in Buddhist symbolic media in Lanna society (in the case study of lion, great serpent and wheel of the doctrine). It was qualitative research through in-depth interview with groups of 12 key informants as 1) a group of monks and 2) a group of laymen (4 in the case study of lion, 4 in the case study of great serpent and 4 in the case study of the doctrine) in the areas of Chiang Mai province and Chiang Rai province.

The results of research were found that: The values of beliefs towards Buddhist symbolic media in Lanna society in terms of beliefs in Buddhist symbolic media could be as follows; 1) it linked to connect people in the communities to create love solidarity and harmony, 2) it became the center of mind of members of communities to start doing things in unison, 3) it allowed communities members to learn rules, patterns and cultures of communities and to make ways of life of communities in accordance with the groups' ways of life, 4) it brought beliefs and faiths into the principles of religion as to have fear of sin and brought the mind to prosper in virtue, and 5) it became a form of communication of beliefs of communities and it became a starting point to induce members to access content in the beliefs of communities that had inherited since the ancestors.

Keywords : Ideology/ Symbolic/ Belief/ Buddhism/ Lana Community

บทนำ

มนุษย์มีศาสนาเป็นเครื่องนำทางชีวิต ความเชื่อและศรัทธา ที่มีอยู่แต่เดิมก็พัฒนาเป็นสัญลักษณ์ที่มีรูปแบบเป็นไปตามศิลปะต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ต่างนิยมไปสักการะและบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังสถานที่ ที่พระพุทธรองค์ ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน หรือมีความเชื่อว่าเป็นวัตถุพยาน วัตถุสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสื่อสัญลักษณ์ในฐานะความเชื่อต่างๆ บรรดาพุทธศาสนิกชนที่ไปยังสังเวชนียสถานหรือตามสถานที่ ที่คิดว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิต และประทับทรงอยู่ ณ ภายในวัตถุพยานต่างๆ ดังกล่าวเหล่านั้น ซึ่งบางคนก็ขอหาสิ่งที่เป็นปูชนียวัตถุนำกลับไปบูชาที่บ้านของตน หลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “พุทธธรรม” มีความสำคัญต่อสังคมไทยอย่างมาก ในฐานะที่เป็นรากฐาน ความรู้ ความเชื่อ กำหนดความคิด และแสดงออกในเรื่องคุณค่าของชีวิตเป้าหมาย และวิถีชีวิตในฐานะปัจเจกบุคคล และเป็นหลักพื้นฐานในฐานะองค์ประกอบร่วมของสังคมไทย (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535: 2)

คนไทยเรานั้น เวลาารู้สึกไม่สบายใจหรือมีปัญหาใดๆ ก็มักจะนึกถึงวัด นึกถึงพระก่อนเสมอ ความเชื่อความศรัทธาเหล่านั้น เป็นพลังใจอันแรงกล้า ที่จะทำให้เผชิญกับภาวะทางอารมณ์ที่สร้างความหวั่นไหว สิ่งเหล่านี้ เกิดจากการนับถือศาสนาด้วยความศรัทธา โดยเชื่อว่าพระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คຸ້ມครองได้ เครื่องรางของขลังต่างๆ รวมไปถึงพระเครื่อง หรือสื่อสัญลักษณ์ในฐานะความเชื่อ จึงกลายเป็นตัวแทนหรือภาพตัวแทนความเชื่อ ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เคารพบูชา กราบไหว้ หรือให้ช่วยคຸ້ມครอง และเวลาเกิดปรากฏการณ์ ที่หาเหตุผลมาอ้างไม่ได้ ก็มักเชื่อกันว่า เป็นปาฏิหาริย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสื่อสัญลักษณ์ในฐานะความเชื่อ นั้น จากคติความเชื่อของไทยถือว่า พระหรือสื่อสัญลักษณ์ในฐานะความเชื่อช่วยได้ ไปที่ใด ย่อมมีพระหรือสื่อสัญลักษณ์ในฐานะความเชื่อไปกับตนด้วย ความนิยมพระหรือสื่อสัญลักษณ์ในฐานะความเชื่อ จึงกลายเป็นกำลังใจอันสำคัญและฝังอยู่ในจิตใจของคนไทยส่วนหนึ่งด้วย (เจือ สตะเวทิน, ม.ป.ท., ม.ป.ป.: 6)

เรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องในดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบน จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับมรดกศิลปวัฒนธรรมประเพณีของสังคมชาวล้านนาที่ปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้ จะเห็นได้ว่าสังคมชาวล้านนากลับเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ดังนั้นหากเราต้องการที่จะทำความเข้าใจในเรื่องราวทางสังคมและศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนา ให้อย่างชัดเจนถ่องแท้แล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา และทำความเข้าใจถึงประวัติความเป็นมาศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่ปรากฏในดินแดนล้านนา “ล้านนา” เป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ยุคต้นประวัติศาสตร์

พระพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในล้านนาเป็นอย่างมาก ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมและอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ทำให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม แสดงถึงวิถีชีวิตอันงดงาม ที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะของล้านนาเอง ความเชื่อเป็นพื้นฐานการกระทำทั้งในทางที่เป็นไปทั้งในทางที่เป็นกุศลและอกุศล และความเชื่อส่วนใหญ่ จะเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในแต่ละสังคม

ดังนั้นผู้วิจัย จึงประสงค์ที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อที่ปรากฏในสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา ที่มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและหมายรวมถึง เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ในสังคมล้านนา และเพื่อศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) ดังปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คติความเชื่อที่ปรากฏในสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา” ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคม

ล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 12 รูป/คน

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ และฆราวาส/บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1) พระสงฆ์ ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา จำนวน 6 รูป โดยมีเงื่อนไข คือ เป็นพระภิกษุสงฆ์ ที่ริเริ่มในการจัดสร้าง หรือมีความต้องการที่จะจัดสร้าง และตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา ดังนี้ ราชสีห์ จำนวน 2 รูป พญานาค จำนวน 2 รูป ธรรมจักร จำนวน 2 รูป

2) ฆราวาส/บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา จำนวน 6 คน โดยมีเงื่อนไข คือ เป็นฆราวาส/บุคคล ที่ริเริ่มในการจัดสร้าง หรือมีความต้องการที่จะจัดสร้าง และตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับคติความเชื่อสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา ดังนี้ ราชสีห์ จำนวน 2 คน พญานาค จำนวน 2 คน ธรรมจักร จำนวน 2 คน

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) และบูรณาการด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตามรายละเอียดดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหาและเอกสาร: ประกอบด้วย ศึกษากำเนิดและพัฒนาของสี่สัญลักษณ์ (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) ในฐานะคติความเชื่อสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง: ด้านตัวแทนและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยการบูรณาการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) จากกลุ่มตัวแทน เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวนทั้งสิ้น 12 รูป/คน โดยมีเงื่อนไขในการเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้ (1) เป็นบรรพชิต จำนวน 6 รูป (2) เป็นคฤหัสถ์ จำนวน 6 คน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างจะต้องเคยมีประสบการณ์ ในการเข้าใจบริบทของสี่สัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) เท่านั้น

ขอบเขตด้านพื้นที่: ทำการศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย เพื่อให้ครอบคลุมบริบทในสังคมล้านนา

ผลการวิจัย

ประวัติและความเป็นมาของสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

ประวัติและความเป็นมาของสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) มีวิวัฒนาการผ่านทางภาษา พบทั้งฝั่งตะวันตก และตะวันออก และศาสนาต่างๆ ศาสนาจะสร้างสี่สัญลักษณ์ผ่านทางธรรม เพื่อแสดงสัญลักษณ์ให้เกิดความเชื่อและศรัทธาต่อผู้คนที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นอันถือได้ว่า มีประโยชน์ต่อบุคคล ครอบครัว ศาสนา และสังคมชุมชน เพราะว่าการที่บางสิ่งบางอย่าง สามารถอยู่เคียงคู่กับวิถีชีวิตของชุมชนมาอย่างยาวนานได้นั้น แสดงว่าย่อมเป็นสิ่งที่มีประโยชน์และคุณค่าอย่าง

แน่นอน เปรียบได้กับสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะศาสนาใดก็ตาม ย่อมมีคุณประโยชน์ เพราะเป็นกุศโลบายในการชักนำให้ผู้คนเข้าถึงหลักธรรมในพระศาสนา อีกประการหนึ่งนั้น สื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาก็เปรียบเสมือนคอกที่ล้อมคนในสังคมให้เข้ามารวมกันไว้เป็นหมู่เป็นพวก เพื่อไม่ให้กระจัดกระจายกันไป เพราะหากต่างคนต่างทำคนละทิศละทางก็ไม่อาจจะรวมกันเป็นปึกแผ่นสามัคคีกันได้

คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา

คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา นั้น เป็นเรื่องของกลุ่มชน คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นการ “รวมพลัง” ของคนในสังคม การประกอบสร้างคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาแต่ละครั้ง ทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกมั่นคงอบอุ่น คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาช่วยสร้างความรู้สึก “ความเป็นพวกเดียวกัน” ดังนั้น คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน นอกจากนั้น หน้าที่ประการสำคัญของคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา คือ ช่วยให้นุชนุชยมีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มักเกี่ยวข้องกับการขอรับรองให้อำนาจเหนือธรรมชาติ ช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจ

วิเคราะห์คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา

การวิเคราะห์คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) เป็นภาพสะท้อนความเชื่อของสังคมชาวล้านนา มีคุณประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกของคนในสังคมแต่ละสังคม ซึ่งคนส่วนใหญ่ให้การยอมรับ แล้วนำมาเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำเนินชีวิต คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ต้องมีการสั่งสมและสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยมีความคิดความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยเป็นตัวกำหนด ฉะนั้นแล้วความเชื่อใน คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาใดๆ จะคงอยู่ได้ ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของเวลาด้วยเช่นกัน

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เมื่อเกิดเป็นระบบขึ้นในสังคมมักเรียกว่า คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงสถาบันต่างๆ ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ความเชื่อศาสนา จึงเป็นสถาบันหลักทางวัฒนธรรมความเจริญของสังคมโดยตรง ความเชื่อ จึงหมายถึงการไว้วางใจกัน การเชื่อ

ถือ การนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ส่วนศาสนา แปลตามศัพท์ว่า คำสอน การสอน เป็นระบบความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ในขณะที่ลัทธิ หมายถึงสิ่งที่รับเอามานับถือ และปรัชญา หมายถึงหลักแห่งความรู้และความจริง เรื่องกำเนิดศาสนามีหลายทฤษฎี มีทั้งที่เห็นว่า เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ เกิดมาพร้อมกับมนุษย์ ทฤษฎีที่ว่าเกิดเพราะความกลัว และที่เห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ ระบบสำคัญต่าง ๆ ของคติความเชื่อสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มีหลายระบบคือ ระบบปรัมปราคติ ระบบทางจักรวาลวิทยา ระบบศีลธรรมจริยธรรม ระบบเรื่องการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในศาสนา ระบบพิธีกรรม และระบบความคิด-ปรัชญา คติความเชื่อสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนากำกับสังคมตั้งแต่หน่วยแรก คือ ครอบครัว ต่อถึงชุมชน แล้วไปถึงบ้านเมือง คติความเชื่อสี่สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา จึงเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดทั้งกับการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม

อภิปรายผล

ความเชื่อเป็นลักษณะความคิดอย่างหนึ่งของมนุษย์ มีความเชื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้มีชีวิตอยู่ได้ ความเชื่อที่เป็นระบบก่อให้เกิดพิธีกรรม ประเพณีเป็นส่วนเชื่อมโยงที่สำคัญในสังคมล้านนา จึงเกิดเป็นศาสนาขึ้นมา สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “สังคมไทยมีความเชื่อที่หลากหลาย หากจะแบ่งประเภท อาจแบ่งออกได้เป็น 7 ประเภทใหญ่ ดังนี้ (ชัยพร วิชชาวุธ, 2540: 5-6) 1) ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิและศาสนา 2) ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ผีสงเวทดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3) ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ โหงวเฮ้ง และฮวงจุ้ย 4) ความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลางและฤกษ์ยาม 5) ความเชื่อเกี่ยวกับความฝันและคำทำนายฝัน 6) ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ และ 7) ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่ควรทำ

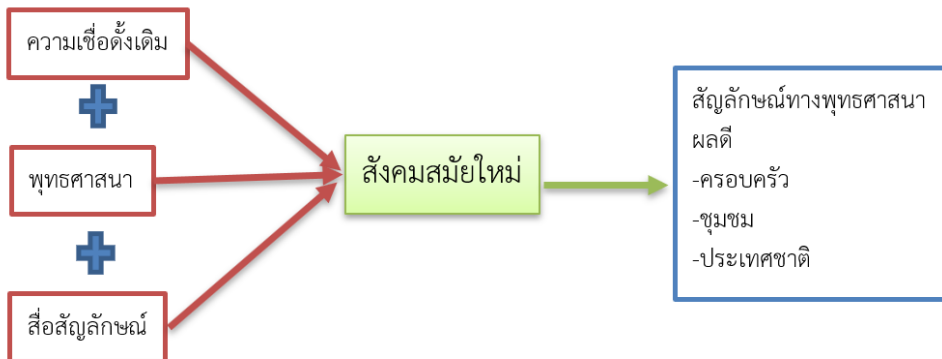
ในสังคมล้านนาคติความเชื่อและศาสนาหลากหลาย มีลักษณะความเป็นไทยร่วมกัน คือ ความอดกลั้นทางความเชื่อและศาสนา ทำให้ความเชื่อและศาสนาแสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ การจะเข้าใจและเข้าถึงสภาพความคิดของในสังคมล้านนา และศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องเข้าใจลักษณะความเชื่อและศาสนาของไทยด้วย สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “ความเชื่อของมนุษย์มีอยู่มากมาย แต่ละภูมิภาคอาจจะมีส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันไปบ้าง อย่างไรก็ตาม เราสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทของความเชื่อของชาวล้านนา (เสฐียร พันธรังสี, 2513: 30 – 35) 1) ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อธรรมดา (beliefs) ซึ่งคนส่วนใหญ่จะมีอยู่ สามารถแบ่งย่อยออกไป

ได้ ดังนี้ 1.1 ความเชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ 1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน 1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิต ผีน 1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์ 1.5 ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา 1.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ 1.7 ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี 1.8 ความเชื่อเรื่องเคล็ดและแก้เคล็ด 1.9 ความเชื่อเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ ชาติ ภพ 1.10 ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย 2) ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัว หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์ คือการเชื่อถือโดยรู้สึกเกรงขามหรือกลัวในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติหรือในสิ่งลึกลับ อันไม่สามารถจะทราบด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และสิ่งนั้นอาจจะให้ตีหรือร้ายแก่ผู้ที่เชื่อถือก็ได้ ประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ วิญญาณ ผีสางเทวดา เครื่องรางของขลัง และโชคกลาง 1) วิญญาณ 2) ผีสางเทวดา 3) เครื่องรางของขลัง และ 4) โชคกลาง”

ความเชื่อและศาสนาย่อมเปลี่ยนแปลง หรือมีผู้นำไปใช้ในทางต่างๆ จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคม ความคิดโดยรวมของคนเปลี่ยนแปลง หรือถูกชักนำไปในทางต่างๆ ได้ ทำให้เกิดช่องว่างทางความคิดและแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวใหม่ๆ ส่งผลต่อเนื่องในกระแสของศาสนาใหม่ๆ หรือแนวใหม่ๆ ในศาสนาหลักแต่เดิม สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การเปลี่ยนแปลงความเชื่อ (คาร์ล โรเจอร์, (Roger’s Self Theory), 1988: 357) ความเชื่อของบุคคลจะเปลี่ยนแปลงได้อย่างไรขึ้นอยู่กับว่า ความเชื่อนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร และบุคคลได้ใช้ความเชื่อนั้น ไปเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่นที่เปลี่ยนแปลงได้แก่ เวลา กลุ่มบุคคล วัฒนธรรม และความต้องการของบุคคล เมื่อความเชื่อเปลี่ยนแปลงไป ทำให้พฤติกรรมของบุคคลเปลี่ยนไปด้วย การเปลี่ยนความเชื่อ มีหลายปัจจัยที่ทำให้คนเปลี่ยนความเชื่อได้ ดังนี้ 1) ประสบการณ์ตรง โดยที่ตนเองได้ประสบกับเหตุการณ์ หรือสิ่งใหม่อื่นๆ ที่คัดค้านกับความเชื่อเดิม 2) ความเชื่อบางอย่างได้รับการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์แล้วพบว่าไม่เป็นจริงตามที่เชื่อถือ 3) การล้มเลิกพิธีกรรมหรือประเพณีการปฏิบัติบางอย่างที่ทำสืบต่อกันมา 4) การรู้จักใช้เหตุและผลในการวิเคราะห์ความเชื่อของตนเอง หรือปฏิบัติด้วยตนเองจนรู้ความเป็นจริง และหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวถึงศรัทธาแล้วต้องมีปัญญากำกับอยู่ในหลักธรรมนั้นเสมอ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่อมีความเชื่ออย่างเดียว โดยไม่มีปัญญาก็จะเป็นความเชื่อที่มงาย (Blind Faith) ปราศจากเหตุผล (Cause and Effect) และการพิสูจน์ เพราะฉะนั้นความเชื่อ จึงเป็นลักษณะความรู้แบบหยาบๆ โดยไม่ผ่านการเจียรไนทางความคิด หรือไม่ผ่านการไตร่ตรองด้วย โยนิโสมนสิการ พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเรื่องศรัทธาไว้ที่ไหน ก็จะมีปัญญามาพร้อมด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้เชื่อเกิดความมงาย”

องค์ความรู้จากงานวิจัย

ในงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คติความเชื่อที่ปรากฏในสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคัมล้านนา” ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้ ดังนี้ (1) ความเชื่อเป็นลักษณะความคิดอย่างหนึ่งของมนุษย์ มีความเชื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้มีชีวิตอยู่ได้ ความเชื่อที่เป็นระบบก่อให้เกิดพิธีกรรม ประเพณีเป็นส่วนเชื่อมโยงที่สำคัญในสังคัมล้านนา จึงเกิดเป็นศาสนาขึ้นมา (2) ในสังคัมล้านนาความเชื่อ (คติความเชื่อ สื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคัมล้านนา) และศาสนาหลากหลาย มีลักษณะความเป็นไทยร่วมกัน คือ ความอดกลั้นทางความเชื่อและศาสนา ทำให้ความหลากหลายทางความเชื่อและศาสนา ไม่ค่อยเป็นเหตุแห่งความขัดแย้งทางด้านการเมืองและสังคมโดยรวม ความเชื่อและศาสนามีอิทธิพลต่อสถาบันสำคัญ เช่น การปกครอง กฎหมาย การศึกษา ทำให้ความเชื่อและศาสนาแสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ สอดประสานกันไปอย่างแยกไม่ออก การจะเข้าใจและเข้าถึงสภาพความคิดของในสังคัมล้านนา และศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ จึงจำเป็นต้องเข้าใจลักษณะความเชื่อและศาสนาของไทยด้วย และ(3) คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคัมล้านนามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร... ความเชื่อและศาสนาย่อมเปลี่ยนแปลง หรือมีผู้นำไปใช้ในทางต่างๆ จึงนับเป็นตัวจักรและปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคัมความคิดโดยรวมของคนเปลี่ยนแปลง หรือถูกชักนำไปในทางต่าง ๆ ได้ เมื่อสังคัมเปลี่ยนแปลง มีปัญหาใหม่ๆ เกิดขึ้น ศาสนาย่อมมีส่วนช่วยแก้ไขหรือทำให้ปัญหาซับซ้อนขึ้นได้ในสังคัมล้านนา ร่วมสมัยที่ดำรงอยู่ในขณะนี้ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมาก ทำให้เกิดช่องว่างทางความคิด และแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวใหม่ๆ ส่งผลต่อเนื่องในกระแสของศาสนาใหม่ๆ หรือแนวโน้มๆ ในศาสนาหลักแต่เดิม

สรุป

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เมื่อเกิดเป็นระบบขึ้นในสังคมมักเรียกว่า คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงสถาบันต่างๆ ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ความเชื่อศาสนา จึงเป็นสถาบันหลักทางวัฒนธรรมความเจริญของสังคมโดยตรง ความเชื่อ จึงหมายถึงการไว้วางใจกัน การเชื่อถือ การนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ส่วนศาสนา แปลตามศัพท์ว่า คำสอน การสอน เป็นระบบความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ในขณะที่ลัทธิ หมายถึงสิ่งที่รับเอามานับถือ และปรัชญา หมายถึงหลักแห่งความรู้และความจริง เรื่องกำเนิดศาสนามีหลายทฤษฎี มีทั้งที่เห็นว่า เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ เกิดมาพร้อมกับมนุษย์ ทฤษฎีที่ว่าเกิดเพราะความกลัว และที่เห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ ระบบสำคัญต่างๆ ของคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีหลายระบบคือ ระบบปริมปราคติ ระบบทางจักรวาลวิทยา ระบบศีลธรรมจริยธรรม ระบบเรื่องการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในศาสนา ระบบพิธีกรรม และระบบความคิด-ปรัชญา คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา กำกับสังคมตั้งแต่หน่วยแรก คือ ครอบครัว ต่อถึงชุมชน แล้วไปถึงบ้านเมือง คติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา จึงเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิด ทั้งกับการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

- 1) ในอดีตไม่มีกฎหมายเหมือนปัจจุบัน คนในชุมชนในสังคมล้านนา ได้ใช้ความเชื่อและค่านิยมเป็นตัวควบคุมความประพฤติของคนในชุมชนในสังคมล้านนา ซึ่งปัจจุบันค่านิยมและความเชื่อนั้นก็ยังใช้ได้อยู่
- 2) บทบาทของคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา มีการประกอบสร้างขึ้นมาจากอำนาจที่เหนือธรรมชาติเกี่ยวกับ (ในการศึกษากรณีของราชสีห์, พญานาค และธรรมจักร) แผงอยู่
- 3) บรรพบุรุษยึดมั่นในเรื่องของความเชื่อพื้นบ้าน ถ่ายทอดสู่ลูกหลานผ่านคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา
- 4) เยาวชนในสังคมล้านนา มีความเชื่อพื้นบ้านในเชิงประจักษ์ต่อคติความเชื่อสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา

บรรณานุกรม

- Rogers, C. (1988). **ทฤษฎีการเรียนรู้**. พฤติกรรมศาสตร์แอสตันพอร์ต, มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน (University of Wisconsin), 1988.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2539). **ตำนานการสร้างศาสนสถาน**. กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์.
- เจือ สตะเวทิน. [ม.ป.ป.]. **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: [ม.ป.ป.].
- ชัยพร วิชชาวรร. (2540). **ความจำนุชย์**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.
- ทัศนีย์ ทานตวณิช. (2523). **คติชาวบ้าน**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2536). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. (พิมพ์ครั้งที่ 7) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2535). **พุทธธรรมที่เป็นรากฐานไทยสมัยสุโขทัยถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทรী โคมิน และ สนิท สัมครการ. (2522). **รายงานการวิจัยเรื่อง ค่านิยมและระบบค่านิยมไทยเครื่องมือในการสำรวจวัด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานวิจัยสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์.
- เสฐียร พันธรังสี. (2513). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.